

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[TiAD], 2022, 6 (2): 641-668

**İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile
Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği**

Family Arbitration in Islamic Family Law and its Applicability in Solving
Today's Family Problems

Ahmet KAŞDİBİ

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Personeli - Ministry of National Education Personnel
ahmetkasdibi52@gmail.com- ORCID: 0000-0002-0124-1813

Sinan YILMAZ

Prof. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümü
Karabuk University, Faculty of Letters, Department of Sociology
elektromektup@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9915-8323

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 23.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 17.12.2022
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2022
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: Kaşdıbi, Ahmet- Yılmaz, Sinan. "İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Aralık 2022): 641-668. doi: 10.32711/tiad. 1179362

İntihal-Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ahmet KAŞDİBİ-Sinan YILMAZ).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU

İslam Aile Hukukunda Aile Hakemliği ve Günümüzdeki Aile Problemlerinin Çözümünde Uygulanabilirliği

Öz

Bu çalışmada, günümüz hukuk sistemlerinde uygulanmakta olan aile arabuluculuğu ile İslam kültürünün etki alanında olan toplumlarda tarih boyunca uygulanmış olan aile hakemliği uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın genelinde İslam dinindeki arabuluculuk uygulamaları ile ilgili olarak öncelikle İslam dininin temel dayanakları olan ayet ve hadislerde yer alan hükümler ile bu hükümlere dayalı olarak İslam'daki farklı mezhepler tarafından ortaya atılan arabuluculuk çözümlerinin neler olduğu incelenip tartışılmıştır. Aile arabuluculuğu yönteminin İslam Aile Hukuku'ndaki temel uygulaması olan "Aile Hakemliği" müessesesi de ayrıca ele alınmıştır. Araştırmada ailede ortaya çıkan sorunlar değerlendirilirken toplumun eşler arasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm yolları ile ilgili düşünceleri de nicel verilerle desteklenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan İslam kültüründeki aile hakemliği müessesesinin tarihsel gelişimi ve mezheplerin görüşleri ele alındıktan sonra aile hakemliği müessesesinin günümüz koşullarında uygulanabilirliği tartışılmıştır. Araştırmada ayrıca hakemlerin görev ve yetki sınırlarının neler olduğu konusuna da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiddetli Geçimsizlik, Arabuluculuk, Aile Arabuluculuğu, Aile Hakemliği, Nüşûz, Şikâk.

Family Arbitration in Islamic Family Law and its Applicability in Solving Today's Family Problems

Abstract

In this study, family mediation practices, which have been used by different legal systems today, and family arbitration practices which have been used throughout history in societies under the influence of Islamic culture have been examined comparatively. In the research, regarding the mediation practices in the religion of Islam, the provisions in the verses and hadiths, which are the main foundations of the religion of Islam, and the mediation solutions put forward by different Islamic sects referring to these provisions have been examined and discussed. The institution of "Family Arbitration", which is the basic application of the family mediation method in Islamic Family Law, is also discussed. In the research, while the problems that arise in the family are evaluated, the opinions of society about the problems that arise between the spouses and the ways of their solutions are tried to be supported with quantitative data. After the historical development of the institution of family arbitration in Islamic culture, which forms the basis of the research, and the views of the sects, the applicability of the institution of family arbitration in today's conditions has been discussed. In the study, the limits of the duties and powers of the referees were also mentioned.

Keywords: Marital Conflict, Mediation, Family Mediation, Family Arbitration, Nushuz, Shiqaq.

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Turkey Journal of Theological Studies

[TİAD]

ISSN: 2602-3067

Giriş

Toplumların sağlıklı bir şekilde varlıklarını sürdürebilmeleri sağlıklı bir aile yapısına sahip olmalarıyla mümkündür. Bu nedenle, aile birliğinin devamı ve sağlıklı bir aile yapısının oluşturulabilmesi için farklı hukuk sistemlerinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanında, eşler arasında zaman zaman şiddet derecesi yüksek olan anlaşmazlık ve çatışmaların azaltılması ve aile birliğinin devamının sağlanması noktasında da ilave tedbirler alındığı görülmektedir. İslam fıkıh geleneğinde de aile birliğinin devamı konusunda gerek ayet ve hadislerde gerek bu ayet ve hadislerin ruhuyla örtüşen gelenekler doğrultusunda çeşitli hükümler vazedilmiş, tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden biri de aile hakemliği uygulamasıdır.

Konu ile ilgili klasik kaynaklarda yer alan bilgiler genellikle farklı başlıklar altında yüzeysel ve dağınık olarak ele alınmış, günümüzde yapılan makale vb. çalışmalarda da genellikle geçmiş bilgiler tekrar edilmiştir. Aile hakemliğinin günümüze uyarlanması için yapılması gerekenler üzerinde Ahmet Temel'in "İslam Aile Hukukundaki Arabulucu-Hakemlik Uygulamasının Türkiye'de Aile Arabuluculuğuna Muhtemel Katkıları", Darülfünun İlahiyat Dergisi, 30/2 (2019) ve İbrahim Yılmaz'ın "İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkim Müessesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması" Turkish Studies 12/10 (2017) isimli makaleleri dışında İslam hukuku temelli aile hakemliği müessesesinin günümüze uyarlanması için yapılması gerekenler üzerinde yeterince durulmamış ve günümüzdeki aile arabuluculuğu açısından değerlendirilmesi yapılmamıştır.

Yukarıdaki çalışmalar dışında bu alanda makale düzeyinde yapılan çalışmalara birkaç örnek olarak; Abdullah Çolak, "İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler", İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (Bahar) 2016, Yusuf Şen, "İslam Hukukunda Arabuluculuk", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012/2, c. 11, sayı: 22, ss. 105-135, Mesut Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: V, Nisân 2011, Suat Erdoğan, "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri", Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 2, 2017, Sayfa: 45-57, Mehmet Çelen, İslam Hukukunda Aile Hakemliği, s. 4,5,19 (Bu tebliğ, Adana'da bulunan Yuva Kurma ve Aileyi Koruma Derneği (YUVA-KUR) tarafından 14 Mayıs 2012'de düzenlenen "Aileyi Korumada Aile Hakemliğinin Rolü" konulu panelde sunulmuştur) verilebilir.

Bu çalışmada, konunun makale düzeyinde derinlemesine ele alınması pek mümkün olmasa da gelecekteki çalışmalara ışık tutması açısından faydalı olacağı düşünülen hususlara değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde eşler arasındaki olumsuz ilişkilerde özellikle şiddetli geçimsizlik sonucu ortaya çıkan sorunların çözümü ile ilgili olarak İslam hukukunun ana kaynakları olan ayet ve hadislerde yer alan hükümler çerçevesinde oluşturulan ve Müslüman toplumlarda aile arabuluculuğu görevini yerine getiren İslam Hukuku'ndaki "aile hakemliği" uygulaması bazı yönlerden ele alınmış, sonrasında günümüz hukukundaki düzenlemelere yer verilerek, özellikle İslam hukukuna dayalı aile hakemliği uygulamasının işlevselliği ve hakemlerin yetkileri konusu, günümüzdeki hukuki düzenlemeler ile birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca yapılan anket¹ çalışmasından konu ile örtüşen tablo ve verilere ilgili bölümlerde yer verilmiştir.

1. Eşler Arasında Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar: Nüşûz ve Şikâk

Günümüzde neredeyse tüm dünyada, merkeze hukuk kurallarının alınıp, dini ve ahlaki kuralların arka plana atılması, aile kurumunu en ufak sarsıntıda yıkılacak şekilde kırılğan bir yapıya dönüştürmüştür. Bu sebeple bugünkü evliliklerin hatırı sayılır bir kısmının son derece kırılğan bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Aşağıda tabloda yer alan yıllara göre giderek artan boşanma sayısındaki artış hızı bu görüşü desteklemektedir (Tablo 1).

Geleneksel geniş aile yapılarında eşler arası ihtilafların, aile büyüklerinin devreye girmesiyle çözüme kavuşturulması mümkündür. Ancak günümüzde şehirleşme oranlarının yükselmesine paralel olarak yakın akraba ve hatta aile bireylerinin birbirlerinden uzak yerlerde ikamet etmesi ailenin küçülmesi ve aile bağlarının zayıflamasına neden oldu. Dolayısıyla geçmiş dönemlerde aile yapısını korumak için geliştirilen koruma mekanizmalarının yerini günümüz şartlarına uygun yeni mekanizmalar almaya başladı. Bu sebeple son yıllarda eşler arasındaki sorunları çözme görevini arabulucu sıfatıyla aile danışmanlığı yapan kişi ve kurumlar üstlendi. Ancak, günümüzde gittikçe artan boşanmalar ve eşler arasında ortaya çıkan sorunlar geçmişte uygulanmış ve başarılı olmuş arabuluculuk modellerinin de yeniden gündeme alınmasını bir anlamda zorunlu kılmıştır.²

Tablo 1: Evlenme ve Boşanma Sayıları

¹ Ahmet Kaşdıbi tarafından "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu" adlı "Doktora Tezi" çalışmasına veri toplamak amacıyla uygulanan anket çalışmasıdır. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Kaşdıbi, İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2022), 230 vd.

² Uğur Yaşa-Hür Mahmut Yücer, "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", *Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu* (Ankara: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 3.

Yıl	Evlenme sayısı	Kaba evlenme		Kaba boşanma	
		hızı (%)	Boşanma sayısı	hızı (%)	
2001	544 322	8,35	91 994	1,41	
2002	510 155	7,73	95 323	1,44	
2003	565 468	8,47	92 637	1,39	
2004	615 357	9,10	91 022	1,35	
2005	641 241	9,37	95 895	1,40	
2006	636 121	9,18	93 489	1,35	
2007	638 311	9,10	94 219	1,34	
2008	641 973	9,04	99 663	1,40	
2009	591 742	8,21	114 162	1,58	
2010	582 715	7,97	118 568	1,62	
2011	592 775	7,99	120 117	1,62	
2012	603 751	8,03	123 325	1,64	
2013	600 138	7,88	125 305	1,65	
2014	599 704	7,77	130 913	1,70	
2015	602 982	7,71	131 830	1,69	
2016	594 493	7,50	126 164	1,59	
2017	569 459	7,09	128 411	1,60	
2018	554 389	6,81	143 573	1,76	
2019 ^(r)	542 314	6,57	156 587	1,90	
2020	487 270	5,84	135 022	1,62	

TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2020

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

Özellikle günümüzde ortaya çıkan bilinçsiz ve sınırsız sosyal medya kullanım hastalığı (Tablo 3), maddi sıkıntılar (Tablo 2) ve aile içi şiddet gibi sorunlar, ailede iletişimi bitirme noktasına getirmekte, boşanmalara dahi yol açabilmektedir. Bu sorunların çözümünde eşlerin zorlanmalarının sebepleri olarak, tecrübelerinden yararlanacakları aile büyüklerinden uzakta evliliğe adım atan karı koca adaylarının, sağlıklı aile oluşturma konusunda yeterli bilgiye sahip olamamaları ve onlara bu alanda hizmet verecek kurumsal yapıların azlığı ve insanların bu oluşumlardan yeterince haberdar olmayışları sayılabilir.³

Tablo 2: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Sosyal Medya / Teknolojik Alet Kullanımının Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	74	17,4	17,5
Orta	173	40,7	40,9
Fazla	176	41,4	41,6
Cevapsız	2	0,5	

³ Örneğin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı "Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti" ile Diyanet İşleri Başkanlığı "Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezleri.

Toplam	425	100,0	
---------------	------------	--------------	--

“Karı-kocanın arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %17,5, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %40,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %41,6 olmuştur.

Tablodan anlaşıldığı üzere eşlerin arasının bozulmasında sosyal medya/teknolojik alet kullanımının etkisinin fazla olduğunu söyleyenlerin oranı “orta” ve “fazla” düzeyde oldukça yüksektir. Bu veri, günümüzde bilinçsizce kullanıldığında bir başka bağımlılık ve hastalık türü olan sosyal medya ve teknolojik alet kullanımının yol açtığı veya açacağı zararları göstermesi açısından önemlidir. Karı-kocadan birinin veya her ikisinin bu konuda ihtiyacın ötesinde ve birbirlerini ihmal edencesine yaptıkları uygulamalar aralarında telafisi zor hatta imkânsız birçok probleme yol açmaktadır.⁴

Tablo 3: Karı-Kocanın Arasının Bozulmasında Ekonomik Sıkıntıların Etkisi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	38	8,9	8,9
Orta	140	32,9	32,9
Fazla	247	58,1	58,1
Cevapsız	0	0	
Toplam	425	100,0	

“Karı-kocanın arasının bozulmasında ekonomik sıkıntıların etkisi”nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %8,9, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %32,9, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %58,1 olmuştur.

Maddi gelirler yerli yerinde harcandığı sürece ailede yaşanması muhtemel birçok problemin önüne geçme imkânı vardır. Aksi durumda ekonomik sıkıntılar eşler arasındaki huzursuzluklar ve tartışmalar başta olmak üzere ailede birçok soruna yol açmaktadır.⁵

Evliliğin başlangıcında her işi birlik ve beraberlik ruhuyla, kendi aralarında istişare ederek, dayanışma halinde yapacaklarını ifade eden eşler arasında zamanla bu konularda sıkıntılar yaşanmaya başlamaktadır. Mutlu ve huzurlu bir aile için bu ilkelerden vazgeçilmemelidir. Yine aile içinde yaşanan anlaşmazlıkların aile içinde konuşulup, çözülebilecek aşamanın atlanarak, aile

⁴ Kaşdıbi, *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu*, 283.

⁵ Kaşdıbi, *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu*, 284-285.

mahremiyetini gözetmeksizin arkadaşlarla, komşularla paylaşılması, hatta resmi makamlara iletilmesi, eşlerin aralarında küçük hamlelerle çözebilecekleri konuyu içinden çıkılmaz hale getirecektir. Bu yüzden ailede yaşanan problemlerde eşler bu problemi önce kendi aralarında çözme yollarını aramalıdır. Kendi aralarında halledemez ve sorun daha da büyürse o zaman alternatif çözüm yollarına başvurmalıdırlar.

Kur'an'da eşlerin birbirlerinin örtüleri oldukları vurgulanarak⁶ ailede eşlerin birbirlerinin hatalarını, kusurlarını yüzlerine vurmamaları, aile içinde yaşanan sorunları aile mahremiyetini düşünerek üçüncü kişilere paylaşım yapmada acele etmemeleri, bazen sabırla bekleyerek, bazen karşılıklı konuşarak tansiyonu düşürmeleri ve bu hususları büyütmemeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Müslüman toplumların çoğunluğu tarafından kutsal bir müessese⁷ olarak kabul edilen ailede, eşler arası ilişkilerde uyulması gereken dini, ahlaki ve hukuki ilkelere rağmen, bazen karı veya kocadan birinden kaynaklı, bazen de karşılıklı olarak her ikisinden kaynaklı geçimsiz davranışlar ortaya çıkmaktadır.

Bu konuya İslam penceresinden bakıldığında Kur'an'da eşler arası olumsuz ilişkiler nüşûz ve şikâk kavramlarıyla ifade edildiği görülmektedir.

Nüşûz sözlükte “yüksek yer, tümsek, yükselmek ve ayağa kalkmak” anlamlarına gelmektedir.⁸

Nüşûz kadın veya erkek kaynaklı olabilir. Kadının nüşûzu ile ilgili Nisâ Sûresi 34. Ayette şöyle buyurulmaktadır:

“Allah’ın, insanları nitelikçe birbirlerinden üstün kılması ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisidirler. Sâliha kadınlar Allah’a itaat ederler ve kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. Başkaldırmasından (nüşûz) endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yatakta yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”

Nüşûz’un terim anlamı konusunda bu ayet kaynaklı birçok farklı görüş bulunmaktadır. İtaatten yola çıkanlar ayete göre kocayı merkeze alarak, genelde ailenin iâşesini temin eden, ailenin reisi ve koruyucusu olması sebebiyle karısının kocasına itaat etmesi gerektiğini vurgulayarak terim anlamını bu ölçüte göre yapmışlardır. Buna göre terim olarak nüşûzu, kadının kocasına itaat etmemesi, kin ve nefret beslemesi, kendisini kocasından üstün görmesi şeklinde tanımlamışlardır. Kur’an ve hadislerde nüşûz halinde

⁶ el-Bakara 187.

⁷ Sinan Yılmaz, Türkiye’de Ailenin Dönüşümü (Ankara: Divan Kitap, 2012), 157-159.

⁸ Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Murteza Zebidî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmus*, (Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti’l-Kuveyt. 1975), XV/354.

kadınlara yönelik önerilerin fazlalığı ve kocasına itaatin vurgulanması, fıkıh eserlerinde daha çok kadının nüşûzuna yer verilmesine sebep olmuştur. Diğer âlimler bu kavramın tanımına, yukarıdaki anlamlardan farklı olarak kadının normalin dışında tavır değişikliklerini de ilave ederek nüşûz kavramının kapsamını geniş tutmuşlardır.⁹ Yine “karı-koca uyumuna aykırı durumlar” şeklindeki genel tanım, bütün tanımları hem kapsamakta hem de özetlemektedir.¹⁰

Kur’an’da erkeğin nüşûzu ile ilgili Nisâ Sûresi 128. ayette “*Şayet bir kadın kocasının aşırıya gitmesinden (nüşûz) veyahut yüz çevirmesinden (i’raz) endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara herhangi bir günah yoktur ve sulh hayırlıdır.*” buyrulmaktadır. Ayete göre nikâh akdi gereği kadının hakları olan nafaka, cinsel faydalanma, geceleri evde kalma vb. hususlarda kocanın sorumluluklarını ihmal etmesi veya karısına karşı sevgisiz ve ilgisiz olması ile aile reisliği hakkını kötüye kullanarak karısına zulmetmesi¹¹ gibi hususları kocanın nüşûzuna örnek olarak vermek mümkündür.

Şikâk ise sözlükte “muhalefet etmek, ters düşmek, ayrılmak, düşmanlık etmek, iki grup veya iki kişi arasındaki anlaşmazlık ve uyuşmazlık”¹² anlamlarına gelmektedir. Şikâk’ı “karı kocanın tahammül edemeyecekleri hususlarda birbirlerine karşı ısrarcı tutum içinde olmaları”¹³ şeklinde tanımlayan Zeydan’a göre “şikâk” kelimesinin hukuk dilindeki anlamı sözlükteki anlamıyla aynıdır.¹⁴ Şikâk’ın sebep sonuçlarını da kapsayan bir başka tanım ise şu şekildedir:

“Eşlerin karşılıklı olarak anlaşmazlığa ve geçimsizliğe düşmeleri, bu anlaşmazlığın uzaması, kimin hatalı olduğunun tam olarak bilinmemesi ve ilişkilerin giderek şiddetli çatışmaya dönüşmesi, bunun da zulüm ve adaletsizliğe yol açması sebebiyle işlerin iyice çıkmaza girmesi ve aile birliğinin devamının zorlaşarak, ailenin çözülmeye sonuçlanacak noktaya gelmesidir.”¹⁵

⁹ Mustafa Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, *Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu*, (Ankara: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019), 3.

¹⁰ Mesut Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümleri”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: V (Nisân 2011), 94.

¹¹ Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, 4.

¹² Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut 1997), X/183.

¹³ Abdülkerim Zeydan, *el-Mufassal fi Ahkâmi’l- Mer’eti’l-Müslime* (Beyrut 1993), II/143.

¹⁴ Zeydan, *el-Mufassal fi Ahkâmi’l- Mer’eti’l-Müslime*, VIII/408.

¹⁵ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014), 310.

Osmanlı döneminde eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik mahkeme kayıtlarında “adem-i hüsn-i imtizac”, “adem-i hüsn-i muaşeret” ifadeleri ile yer almaktadır.¹⁶

Günümüzde yapılan bir başka tanım da ise şikâk “medeni hukuk alanında şiddetli geçimsizlik olarak tanımlanmakta olup, doğrudan boşanma sebeplerinden biri olan ve aile birliğinin temelden sarsılmasına yol açan durumlar”¹⁷ şeklinde ifade edilmektedir.

Bu tanımlarda kastedilen şikâk, tarafları düşmanlığa kadar sürükleyen ihtilaflar değil, fertler ve özellikle de eşler arasındaki uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklardır.¹⁸

Bu durumlarda sonuç olarak, eşlerden birinden veya karşılıklı olarak kaynaklanan sözlü, fiili veya psikolojik sorunlardan dolayı evliliğin devamı tehlikeye girmekte, aile yuvası dağılma ihtimali ile karşı karşıya kalmaktadır.

Yine ailede huzur ve düzenin bozulması eşlerden sadece birinden kaynaklanıyorsa nüşûz, karı kocanın karşılıklı anlaşmazlıklarından, hukuk ihlallerinden ve geçimsizliklerinden kaynaklanıyor ve bu durum devamı ayrılmalarına, ailenin dağılmasına sebep oluyorsa “şikâk” gerçekleşmiş olur.¹⁹

2. Eşler Arası Geçimsizlik Durumlarında Çözüm Önerileri

İslam kültüründe aile içi ilişkiler ve görev dağılımı ayet ve hadislerle belirlenmiştir. Bunların bir kısmını içeren ve kadının nüşûzu halinde çözüm önerilerini de sıralayan ve yukarıda meali verilen Nisâ Sûresi 34. ayete göre, koca evin reisi ve hamisi ve genel olarak evin iâşesini temin edecek olan kişidir. Kadın ise ev idaresinde kocasının yardımcısıdır, kocası olmadığı zamanlarda da aile mahremiyetinin koruyucusudur. Ayrıca her ikisi de birbirlerinin meşru isteklerini yerine getirmek durumundadır. İslam Hukuku’nun da kabul ettiği üzere karı-koca bu sorumluluklara riayet etmek ve ailenin devamını sağlamakla yükümlüdürler.

Bazı Şafiîlerin aksine fakihlerin çoğunluğuna göre kadının nâşize olduğu durumlarda ayette getirilen çözüm önerilerinin sırayla takip edilmesi, bir önceki aşamadan sonuç alınmadığında, daha etkili olan bir sonraki aşamaya geçilmesi genel bir prensip olsa da²⁰ bazen öyle durumlar olur ki bu

¹⁶ Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, 4.

¹⁷ Eşref Yazar, *İslâm Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşûz)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 40.

¹⁸ Huseyn b. Muhammed Ragıb el İsfehânî, *el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylani (Kahire: Şeriketu ve Matabaatu Mustafa el-Bani, 1961), 276.

¹⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), II/40.

²⁰ Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttekîn*. (Beirut: Daru'l-Marife, 1970), 7/368.

yöntemlerin sıralamadaki değişimi çözümü daha çabuklaştırabilir veya aynı anda bu yöntemlerin ikisi veya hepsinin kullanımı daha etkili olabilir. Kadınların o anki ruhsal yapıları da bu hususu destekleyebilir. Örneğin bir gece yatağın terki, üç gün konuşmaktan veya uzun uzun nasihat etmekten daha etkili olabilir.

Çözüm önerileri içerisinde en fazla tartışılan konunun, kadının terbiye amacıyla dövülmesi ile ilgili hüküm olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili görüşlerin önemli bir kısmı kocanın karısını sembolik olarak dövebileceği²¹ şeklinde iken bazıları ise bu cezayı ancak devletin verebileceği düşüncesindedir.²²

Hız. Peygamber diğer alanlarda olduğu gibi aile hayatında da topluma en güzel şekilde örnek olmuştur. O, evlilik hayatı boyunca eşlerinden hiçbirine sözlü ve fiziksel şiddet uygulamamış, hakaret içeren hiçbir davranışta bulunmamış, bilakis ev işlerinde onlara yardım ederek sevgi ve saygı çerçevesinde aile hayatını sürdürmüştür. Müslümanlara, kadınlar hakkında sürekli güzel davranışta bulunmalarını, onları sürekli kendi zaviyelerinden düzeltmeye kalkmamalarını, her türlü ihtiyaçlarını karşılamalarını tavsiye ederek "Sizin en hayırlınız, eşlerine (zevcelerine) en güzel ve nazik davrananınızdır"²³ hadisiyle de bunu özellikle vurgulamıştır.

Hız. Peygamberin kadına şiddeti yasaklamasından başlayarak İslam hukuk geleneğinin kadına şiddetin karşısında olduğu açıktır. Ayette yer alan hüküm, aslında şiddete başvurmadan problemin nasıl çözüleceğinin yolunu göstermektedir. Ayrıca ayette yer alan genel hükmü tahsis eden çok sayıda başka ayet ve sünnetten delil varken kocanın eşi üzerinde mutlak olarak dövme yetkisi olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Kur'an'da erkeğin nüşûzu halinde çözüm önerisi ile ilgili Nisâ Sûresi 128. ayette "Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır." buyrulmaktadır.

Bu ayette erkeğin sebep olduğu nüşûzdan dolayı eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının daha hayırlı olacağı vurgulanmaktadır. Bu durumda sulh yolunun tercih edilmesi, geçimsizliğin devam edip gitmesinden ve de boşanmaktan daha hayırlı olacaktır. Çünkü toplumun temeli olan ailenin dağılması için öncelikle eşlerin kendi aralarında sulhe yaşaması veya bu

²¹ Ebubekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessâs, *Ahkamu'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l Kütübü'l Arabi, 1993), 2/189.

²² Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru Sühûn, 1997), 5/41-44.

²³ İbni Mâce, *es-Sünen*, "Nikâh" 50.

mümkün olmuyorsa arabuluculuğun devreye alınarak aileyi kurtarmak için gerekli adımların atılması gerekmektedir. Mahkemeye başvurudan önce bu süreçleri çalıştırmak, Kur'an'ın da izlediği, tavsiye ve teşvik ettiği bir yoldur.²⁴ Zira İslam inancı, Katolik inancının aksine, her ne kadar boşanmaya izin vermiş olsa da Hz. Peygamberin de ifade ettiği üzere Allah katında helallerin en sevimsiz olanıdır.²⁵

Ayrıca eşler arasında nüşûz şeklinde ortaya çıkan sorunlarda çözümün öncelikle eşler arasında sağlanması ilgili ayetlerde de (en-Nisâ 4/34, 128) tavsiye edilmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere günümüz insanların düşünceleri de ayetlerin ruhuyla örtüşmektedir.

Tablo 4: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Arabulucu Olmadan Eşlerin Kendi Aralarında Anlaşmalarının Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	88	20,7	20,8
Orta	123	28,9	29,0
Fazla	213	50,1	50,2
Cevapsız	1	0,2	
Toplam	425	100,0	

“Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde arabulucu olmadan eşlerin kendi aralarında anlaşmalarının etkisi'nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %20,8, orta derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %29, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %50,2 olmuştur.

Tablodaki verilere göre eşlerin aralarındaki sorunları kendilerinin çözmesi gerektiği görüşü oldukça yüksek orana sahiptir. Bu durum, aile mahremiyetini de düşünerek eşlerin aralarındaki sorunları hiçbir kimseye aksettirmeden ve hiçbir kimseyi huzursuz etmeden kendi aralarında çözmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.²⁶

Diğer taraftan eşlerin her ikisinin sebep olduğu şiddetli geçimsizlikteki (şikâk) çözüm önerisi daha farklı olmaktadır. En temel farklılık, karı veya kocanın birinden kaynaklı geçimsizlik olarak ifade edilen nüşûz'un çözümü, sorunun sebebi olmayan eşe tavsiye edilirken; karşılıklı anlaşmazlık hali olan şikâk'taki çözüm, üçüncü kişilere yani arabuluculara-hakemlere önerilmektedir.²⁷

²⁴ Yusuf Şen, “İslam Hukukunda Arabuluculuk”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı: 22 (2012/2), 117.

²⁵ Süleyman b. el-Eşas es-Sicistani Ebu Davud, *es-Sünen* (İstanbul: ÇağrıYay, 1992), “Talak”, 3.

²⁶ Kaşdıbi, *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu*, 309.

²⁷ Bayar, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümleri”, 95.

3. Eşler Arası Sorunların Çözümünde İslam Aile Hakemliği

Evliliklerin temel gayesi, eşlerin bu birlikteliği bir ömür boyu sürdürmeleri olsa da bazen boşanmaya kadar giden sorunlar ortaya çıkabilmektedir. İslam'da boşanma her ne kadar helal bir uygulama olsa da boşanma yetkisinin keyfi sebeplerle kullanılması uygun görülmemiş, eşlerin ayrılmasına yol açacak anlaşmazlık ve çatışmaların çözümüne yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.

Zamanla karı-koca arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar farklılıklar gösterse de değişmeyen tek husus evlilik birlikteliğinin sarsılmasıdır. Bu olumsuzluk sadece eşleri değil, varsa çocukları, aile büyükleri dahil olmak üzere aile yakınlarını da olumsuz olarak etkilemektedir. Bu noktada sorunları ortadan kaldıracak çözüm önerileri devreye girmelidir. Esas olan, eşlerin karşılıklı saygı çerçevesinde konuşarak bu sorunları kendi aralarında çözmeleridir. Sorun bu şekilde çözülemiyorsa diğer çözüm yolları devreye girmelidir. Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesi'nde "aile meclisi" ismi ile yer almış olan eşler arası şiddetli geçimsizlik durumunda, karı-kocanın aile yakınlarından birer hakem tayin edilmesi, alternatif çözüm yollarından bir tanesidir.²⁸

Bu husus Nisâ Sûresi 35. ayette şu şekilde geçmektedir:

"Eğer onların ayrılacak olmalarından korkarsanız, erkeğin ailesinden ve kadının ailesinden birer hakem tayin edin. Şayet hakemler düzeltmek isterlerse Allah onları muvaffak kılar; şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır."

Ayetteki "korkarsanız" ifadesi, eşlerin ayrılmasına sebep olacak şekilde, aralarında geçimsizlik vb. durumları ifade etmeye yöneliktir.²⁹ Ayette bahsedilen hakemlik, şiddetli geçimsizlikte ailenin dağılmaması için karı-kocanın önündeki son çözüm aşamasıdır. Bu yöntemden de olumlu bir sonuç çıkmadığında evlilik birliğinin devamı noktasında başka çözüm kalmamış olacağından, hakemliği icra edecek kişilere çok önemli görev düşmektedir. Eşlerin ayrılmasından en fazla etkilenecek olan her ikisinin aile yakınları olacağından, hakemlerin eşlerin ailelerinden olması ilgili ayette öncelikli olarak tavsiye edilmektedir.

Hız. Peygamberin bizzat kendisinin devreye girerek aile hakemliği kapsamında değerlendirilebilecek somut bir örnek bulunmamakla birlikte, Sahabeler tarafından kendisine ulaştırılan eşler arası sorunlara ya vahyedilen ayetler

²⁸ Aile Meclisi ile ilgili değerlendirmeler için bk. Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 188; Abdurrahman Yazıcı, "Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnamesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri", *Ekev Akademi Dergisi*, c.XIX, say.62, (Şubat 2015), 567-584.

²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri bi-şerhi sahîhi'l-buhârî* (Riyad: Dâr-u tayyibe, 1426/2005), XII/98.

yoluyla ya da bizzat kendisinin ürettiği çözümlerin içerisinde aile hakemliği benzeri örnekler mevcuttur.³⁰

Tam manasıyla aile hakemliği kapsamında değerlendirmek mümkün olmasa da Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın üzerine başka bir kadınla evlenmek istemesi üzerine Hz. Peygamberin buna izin vermemesi ve bu konudaki kararlı tutumu sonucu Hz. Ali'nin isteğinden vazgeçmesiyle ilgili kaynaklarda şu rivayet geçmektedir:

Benî Hişam b. Muğire kızlarını Ali ile evlendirme hususunda benden müsaade istediler, ben bu evliliğe izin vermiyorum (bu ifadeyi üç kere tekrar etti), şayet Ali istiyorsa kızımı boşasın ve onların kızlarıyla evlensin, kızım Fatıma benden bir parçadır, onu endişelendiren beni de endişelendirir, onu üzen beni de üzer.³¹

Hz. Peygamberin bu ifadelerinden, yaşanan olay sebebiyle Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın boşanma aşamasına gelmiş olduklarını söylemek mümkündür. Ancak bu olayda Hz. Peygamberin devreye girmesini Nisa Suresi 35. ayeti kapsamındaki aile hakemliği uygulaması olarak değerlendirmek çok da mümkün gözükmemektedir. Çünkü bahsedilen olayda Hz. Peygamberin kızı Fatıma adına hakem olduğu kabul edilse de Hz. Ali tarafından bir hakemin olup olmadığı, var idiyse de bunun kim olduğu bilinmemektedir. Yine rivayette yer alan "...eğer Ali isterse kızımı boşasın ve onların kızlarıyla nikâhlansın..." ifadesinden, eşler arasında sulh sağlamadan ziyade boşamanın tercih edilmesi, konunun hakemlik dışında bir yöntemle ele alındığını göstermektedir.³² Sonuç olarak yaşanan bu olaydan, Hz. Peygamberin duruma vâkıf olduğunda bir hakem olarak değil de bir kız babası olarak arabulucu vasfıyla olaya doğrudan müdahil olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in müdahil olmasını, sedd-i zerâ'i (kötülükleri önleme) bağlamında değerlendirmek de mümkündür. Diğer taraftan İmam Buhârî'nin "Sahih" adlı eserinin "Bâbü's-şikâk" bölümünde Nisâ Sûresi 35. ayeti zikrettikten sonra yukarıdaki rivayete yer vermesi onun, Hz. Fatıma ile Hz. Ali arasında meydana gelen olayı şikâk (şiddetli geçimsizlik) olarak değerlendirdiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak Hz. Peygamberin müdahalesi ile sorun çözülmüş ve Hz. Fatıma ile Hz. Ali arasında yaşanması muhtemel şiddetli geçimsizlik ortadan kaldırılmıştır.³³ Hz. Peygamberin kararlı

³⁰ Mehmet Çelen, "İslam Hukukunda Aile Hakemliği" (Aileyi Korumada Aile Hakemliğinin Rolü Paneli. 1-31. Adana: Yuva Kurma ve Aileyi Koruma Derneği (YUVA-KUR., 2012)), 11.

³¹ Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el- Buhârî, *Sahîhu'l-buhârî*. (Beyrut-Şam: Dar İbn Kesir, 1993), "Nikâh", 109; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13.

³² Suat Erdoğan, "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri" (Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (Kasım 2017)), 48.

³³ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri bi-şerhi sahîhi'l-buhârî*, 12/98.

duruşu karşısında Hz. Ali'nin geri adım atmasında ve ihtilafın sona ermesinde "Müslümanlara aralarındaki ihtilaflarda Hz. Peygamberi hakem olarak tayin ettikten sonra O'nun verdiği hükme rıza göstermeleri gerektiğinin emredilmesi"³⁴ ilkesinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. Osman ile Hz. Ali dönemlerinde de eşler arası sorunlarda, sorunun niteliğine göre hakem konumunda barışma ve ayrılma kararını hem kendileri uygulamış hem de karı-kocanın ailelerinden uygulama yapabilecek ehliyet ve kapasiteye sahip hakemler tayin etmişlerdir.³⁵

Hz. Osman döneminde yaşanan aile içi anlaşmazlık hakkında yapılan uygulama, aile hakemliği uygulaması konusunda çok iyi örnek olacaktır. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir:

Hz. Osman'ın, Ukayl b. Ebî Tâlib ile karısı Fatıma bt. Utbe arasındaki anlaşmazlığı çözmek için Abdullah b. Abbas ve Muâviye'yi hakem olarak gönderdiği bilinmektedir. Eşiyle arasında şiddetli geçimsizlik (şikâk) yaşanan Fatıma bt. Utbe'nin aile meselesinden haberdar olan Hz. Fatıma olayı dönemin halifesi Hz. Osman'a bildirdi. Bunun üzerine Hz. Osman, taraflardan Akıl'in ailesinden Abdullah b. Abbas'ı, Fâtıma ailesinden de Muâviye b. Ebî Süfyan'ı hakem olarak tayin etti ve hakemlere: "eşleri birleştirme kanaatinde olursanız birleştirin veya ben birleştiririm, eğer kanaatiniz eşlerin ayrılması noktasında olursa onları ayırın veya ben ayırırım dedi."³⁶

Hakemlerin kimler olabileceği hususu, fakihler ve müfessirler tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Hakemlerin aile dışından da olabileceği şeklinde farklı görüşler olmakla beraber, kabul edilen genel görüş ayetin ifadesine uygun olarak hakemlerin eşlerin ailelerinden olması gerektiğidir. Bu da aileden olan hakemlerin eşlerin sorunlarına yakinen daha çok vakıf olmaları, onların iyi olmalarını başkalarına göre daha çok isteyecekleri, aile mahremiyetinin korunması ve eşlerin aile yakınlarına daha kolay açılabilmesi gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.³⁷ Aşağıdaki tablo verileri günümüz insanların da ayetin tavsiyesi istikametinde hakem olarak aile büyüklerini görmek istediklerine işaret etmektedir.

"Karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin etkisi"nin az olduğunu söyleyenlerin oranı %11,8, orta derecede etkili olduğunu

³⁴ en-Nisâ 4/65.

³⁵ Ebu'l A'la Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/318; Avcı, "Osmanlıda Aile Arabuluculuğu", 484.

³⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 1/318; Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru Âlemü'l-kütüb, 1997), 8/16.

³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yay., 1986), II/362-366.

söyleyenlerin oranı %36,2, fazla derecede etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %52 olmuştur.

Tablo 5: Karı-Koca Arasındaki Sorunların Çözümünde Aile Büyüklerinin Etki Düzeyi

	Frekans	Yüzde %	Geçerli Yüzde %
Az	50	11,8	11,8
Orta	153	36,0	36,2
Fazla	220	51,8	52,0
Cevapsız	2	0,5	
Toplam	425	100,0	

Tabloya göre karı-koca arasındaki sorunların çözümünde aile büyüklerinin çok fazla etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere eşler, aile mahremiyeti gereği problemlerini en başta anne baba gibi aile büyüklerine ileterek tecrübeleriyle kendilerine yol göstermelerini isterler. Aile büyükleri de evlatlarının yuvaları sarsılıp yıkılmasın düşüncesiyle her türlü katkıyı vererek eşler arasında sulhu sağlamaya çalışırlar.³⁸

Hanefîler, hakem tayini yetkisinin hâkime ait olduğunu hâkimin, karşılıklı şiddetli geçimsizlik sonucu, eşlerden gelen sorunların çözümü için karı kocanın aile yakınlarından hakem tayin edeceğini ifade etmişlerdir.³⁹ Şâfiîler’de ayetin ruhuna uygun olarak hakemlerin aileden olması benimsenmiştir. Konu ile ilgili İmam-ı Şâfiî “böylesi daha uygundur, müstehaptır” ifadesini kullanmıştır.⁴⁰ Yine onlara göre aileden kimse bulunamaz veya varsa bile hakemliğe ehil değilse, hâkim aile dışından birilerini hakem tayin edebilir.⁴¹

Hakemin kimler olacağı konusunda Mâlikîler de Şâfiîlerle aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Ayrıca onlara göre ailede hakemlik niteliğine sahip kişiler yoksa hakemlerin komşulardan seçilmesi de önerilmektedir.⁴² Osmanlı döneminde, kocasının içki içtiğine dair karısının şikâyeti üzerine komşuların hakemlik yaptığı ve sonuçta çözüme ulaşıldığına dair örneğe kayıtlarda yer verilmiştir.⁴³ Hanbelî Mezhebine ait eserlerden karı koca arasında düşmanlık

³⁸ Kaşdibi, *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu*, 293.

³⁹ Alâuddin Ebû Bekr b. Mes’ûd Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi fî Tertîbi’ş-Şerâi’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1986), II/234.

⁴⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, II/61.

⁴¹ Şemsuddin Muhammed b.Hatîb Şirbînî, *Muğni’l-Muhtac* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1999), III/261; Abdurrahman es-Sâbûnî, *Medâ hürriyeti’z-zevceyn fi’t-talâk* (Beyrût: Dâru’l-fikr, 1968), II/756.

⁴² Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, II/365-367.

⁴³ İstanbul Müftülüğü Ş.S. Arşivi, Beşiktaş Mahkemesi, Sicil nr. 1, s. nr. 3.

oluşması, ayrılık ve isyan çıkmasından korkulması durumlarında, eşlerin aile yakınlarından veya dışarıdan hakem tayin edilebileceği anlaşılmaktadır.⁴⁴

Râzî, hakemlerin aile dışından da olabileceğini ifade etmekle beraber, aileden olmasının daha önemli olduğunu belirtmiştir. Ona göre sorunların bilinmesi çözümü çabuklaştırmaktadır ve bu konuda aileden olan hakemin eli daha güçlüdür. Ayrıca boşanma durumunda kendisinin de bu durumdan bir şekilde olumsuz etkileneceğini düşünen aileden biri, sorunun çözümü için daha çok çaba harcayacaktır.⁴⁵

Elmalılı ise eşlerin faydasını daha çok düşünmeleri, sorunların nedenlerini bilmeleri sebebiyle yakın akrabadan hakem tayininin önemli olduğunu belirtmektedir. Eşler arasındaki anlaşmazlığa yol açan sorunların toplumun genelini ilgilendirmesi ve bu açıdan birçok olumsuzluğa sebep olabilecek korkulan bir durum olması sebebiyle, hakem tayininin diğer akrabadan olmasının da müstehab olduğunu, hatta aile dışından kişilerin hakem olarak tayininin mümkün olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

Yukarıdaki görüşlerin aksini savunan Gürdal, günümüzde karı koca arasındaki sorunların çözümünde bu konularda eğitim almış, evlilik alanında uzman kişilerden destek alınmasının daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda hakemlerin mutlaka aile yakınlarından olmasının gerekliliğini savunmanın, taraflara ve bu alanda çalışan kişilere haksızlık olacağına dikkat çekmektedir. Bu alanda uzmanlaşmış kişilerin, sorunların çözümünde tıpkı aile yakınları gibi katkı yapacakları görüşündedir. Ona göre eşler arasındaki sorunların çözümünü kimin yaptığı önemli değildir, önemli olan her türlü desteğin verilmesidir.⁴⁷

Sonuç olarak hakemlerin eşlerin ailelerinden olması önemli ve önceliklidir. Aile yakını yoksa veya olsa bile hakemliğe ehil değilse, eşler arasındaki sorunların çözümüne katkı sağlayacak aile dışından güvenilir insanların da hakem olarak yetkilendirilmesinde hiçbir sakınca görülmemelidir.

4. Hakemlerin Yetkileri

⁴⁴ Muteber Gülsefa Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 68-69.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), VIII/26.

⁴⁶ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), II/560.

⁴⁷ Ayşe Gürdal, *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 63-64.

Şiddetli geçimsizliğe sebep olan sorunların çözümü için tayin edilen hakemlerin eşleri birleştirme noktasında yetkili oldukları hususunda fakihlerin çoğunluğu ittifak halinde olmakla beraber, eşleri ayırmada yetkili oldukları hususu tartışmalıdır.⁴⁸

İlk dönem fakihleri arasında hakemlerin yetkilerinin yalnızca birleştirme olduğunu söyleyenlerin yanında, ayırma yetkisine sahip olduklarını savunanlar da vardır. Hakemlerin hâkimler gibi eşlerin rızasına bakmadan birleştirme veya ayırmada yetkili oldukları Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İmamı Mâlik ve İmamı Şâfiî tarafından benimsenmiştir. Çünkü hakemlik uygulamasının temel amacı da budur. Bu sayede anlaşmazlıklar mahkemeye intikal etmeden çözümlenmiş ve aile mahremiyeti korunmuş olmaktadır.⁴⁹ Bu görüşe göre yalnızca birleştirme yetkisi mahkemenin yükünü azaltmaz. Çünkü ayrılma durumunda olayın mahkemeye intikal ettirilmesi gerekmektedir.

Hanefî kaynaklarından hakemlerin vekil konumunda olup tarafları ayırma yetkisine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Hanbelîler’de Hanefîler gibi hakemlerin vekil konumunda olduklarını söyleyip, eşlerin onayı olmadan onları ayırmaya yetkili olmadıklarını söyleyenler olduğu gibi, hâkim konumunda olup, hâkim veya eşlerin rızası ve izni olmadan boşama kararı verebileceklerini söyleyenler de vardır.⁵⁰

Osmanlılarda Hanefî mezhebi hâkim olmakla beraber hakemlere, eşleri tefrik yetkisi verme konusunda Mâlikî Mezhebi görüşü esas alınmış ve buna uygun düzenleme yapılmıştır. Hukuku Aile Kararnamesinde “Aile Meclisi” olarak ifade edilen düzenleme şu şekilde yer almaktadır:

“Zevceynin beyninde niz’a ve şikâk zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hâkem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hâkem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hâkem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclis-i tarafeynin ifadât ve müdâfaâtını tetkik ile beynlerini islahâ çalışır. Kâbil olmadığı sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlea eyler. Hâkemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzımayı hâiz diğer bir heyet-i hakemiyle veya tarafeyne karabiyeti olmayan üçüncü bir hâkem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat ‘î ve nâ-kâbil-i itirazdır.”⁵¹

Düzenlemenin günümüz ifadesi ile şu şekildedir: “Eşler arasında uyuşmazlık ve geçimsizlik ortaya çıkınca eşlerden bir tanesi hâkime müracaat ederse,

⁴⁸ Ebu Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd, *Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l- Muktesid*, (Beirut 1995), 3/140.

⁴⁹ Avcı, “Osmanlıda Aile Arabuluculuğu”, 6.

⁵⁰ Uygur, *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu*, 68-69.

⁵¹ bk. HAK m.130, 131.

hâkim eşlerin aile yakınlarından iki kişiyi hakem olarak yetkilendirir. Taraflardan birinin veya ikisinin aile yakınlarından hakem olacak hiçbir kimse yoksa ya da olup da hakemlik özelliklerine sahip değilse aile dışındaki uygun kişilerden hakem seçer. Bu yönetime göre oluşturulan “aile meclisi”, eşlerin iddialarını ve ifadelerini inceleyip aralarındaki sorunu çözmeye gayret eder. Bunu sağlayamaz ve sorun kocadan kaynaklanıyorsa ise talaka hükmederek eşleri ayırır. Anlaşmazlık hanımdan kaynaklanıyorsa, mehrin⁵² tümü ya da bir kısmına göre muhâleaya karar verir.⁵³ Hakemler ortak görüşte birleşemezlerse hâkim, gereken özelliklere sahip başka bir hakem heyetini ya da tarafların akrabalarının dışında üçüncü bir hakemi yetkilendirir. Hakemlerin kararları kesindir ve tarafların itiraz hakkı yoktur.”

Verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere genel anlamda ilk dönem İslam hukukçuları, Kur’an’da yer alan hakemlik uygulamasını eserlerinde ele almış ve gerekirse evliliğin bu yöntemle sonlandırılmasını prensip olarak kabul etmişlerdir. Ancak eşler arasında şiddetli geçimsizlik meydana geldiği zaman, hakemlik yöntemine başvurulması emredilen Nisâ Sûresi 35. ayete, gerekli sosyal ve hukuksal işlevsellik kazandıramamışlardır.⁵⁴ Evliliği; özel hayatı ve şahısları ilgilendiren bir ilişki olarak görmüşlerdir. Aile içinde yaşanan sorunların genelde ikili ilişkilerle, boşama yetkisi elinde olan kocayı sınırlayan dini ve ahlaki telkinler ve de toplumsal baskı ile çözümlendiğini müşahede etmişlerdir. Bu nedenle hâkim veya hakemlik gibi müesseseler tarafından dışarıdan yapılacak bir müdahaleye genel olarak sıcak bakmamışlar, ancak çok nadir konularda onlara böyle bir yetki tanınmışlardır.⁵⁵

Hakemlerin yetkileri konusunda günümüz fıkıhçıları arasındaki genel görüş, hakemlik müessesesine daha çok işlerlik kazandırılması ve devlet adına görev icra etmeleri nedeniyle hakemlere daha fazla yetkinin verilmesi gerektiğidir. Her ne kadar aile ile ilgili hususlar mahremiyet açısından dışarıdan müdahaleye pek izin vermese de zamanla bu durum zorunluluklar nedeniyle değişmektedir.⁵⁶

⁵² Mehir ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ayşe Betül Algül-Ömer Faruk Habergetiren, "Hz. Peygamber Dönemi Mehir Miktarları ve Günümüzdeki Karşılıkları", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 6, Sayı.12 (Güz 2019), 209-232.

⁵³ Aslında ayete göre esas yapılması gereken aralarını ıslahıdır, tefrik değildir. Bk. Muharrem Balci, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim* (İstanbul: Danışman Yayınları, 1999), 96.

⁵⁴ Hamza Aktan, "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 14 (Eylül-Aralık 2002), 10.

⁵⁵ Ali Bardakoğlu, "İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri", *Kadın ve Aile Sempozyumu* (Konya: Mehir Vakfı, 1998), 14-15.

⁵⁶ Bayar, "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümleri", 105.

Yukarıdaki bilgilere göre hakemlerin görev ve yetkilerini ıslah edici olmak, resmi yargı organının onayıyla hakemlik yapmak, evlilik birliğinin devamı için zaruri görülen tedbirlere ek olarak gerektiğinde iki tarafa da görev ve sorumluluklarını hatırlatmak, birlikteliğin ikame ve devamı için nasihatlerde bulunmak, yani bir anlamda arabuluculuk yapmak, gerekli şartlar oluşturulamadığı takdirde ve bu birlikteliğin devam edemeyeceği kanaati olduğu zaman bunu bir raporla birlikte mahkemeye bildirmek, yine evliliğin devamına imkân bulunamadığında eşlerin rızasını alarak onları ayırmak veya eşler razı olmasa da boşama yetkisine sahip olabilmek şeklinde özetlemek mümkündür.

5. Günümüz Hukukunda Aile Arabuluculuğunun Temelleri

Türkiye’de aile arabuluculuğunun temelleri, 1963 tarihinde yürürlükten kaldırılan 1086 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun “sulh teşebbüsü” müessesesini ve evlilik birliğini himaye tedbirlerini düzenleyen 494-499 maddeleri ile atılmıştır. Ayrıca bu maddelerde boşanma davası açılabilmesi için diğer eşin sulh hâkimi huzuruna davetin şart koşulması, zorunlu arabuluculuğun göstergesi olarak algılanmıştır.⁵⁷ Günümüzde aile arabuluculuğu ile ilgili hukuksal yapı ve diğer çalışmaları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (AMK) Madde 7.

Maddeye göre hâkim sorunların çözümü için arabulucular dâhil uzmanlardan yardım alarak eşleri öncelikle sulha teşvik edebilmektedir. Ancak bu teşvikin zorunlu değil, tarafların rızasına dayalı bir öneri olarak maddede yer aldığı görülmektedir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda “Birliğin korunması” başlıklı Madde 195. Bu maddeye göre de arabuluculuk dâhil eşler arası sorunların sulh yoluyla çözümünde uzmanlardan yardım alınması, bir zorunluluk değil, eşlerin rızasına dayalı (ihtiyarî) bir öneri olmaktan öteye gidemeyen bir uygulama olmuştur.

6100 sayılı hukuk Muhakemeleri Kanunu Madde 137- (1), Madde 140-(2) ve Madde 320-(2).

Bu maddelerde arabuluculukla ilgili düzenlemeler yapılmışsa da bu düzenlemeler arabuluculuğa başvuruda bir zorunluluk getirmemektedir.

⁵⁷ Tolga Akkaya, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı”, *Ankara Barosu Dergisi*, (Ankara: 2014/ 4), 38.

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Madde 1 – (1), Madde 13 – (1), Madde 18/A’da (Ek:6/12/2018-7155/23 md.). Burada zikredilen kanunlarda arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak kabul edilmiş ise, bu durumda yürütülecek süreçler düzenlenmiştir.

Bu kanun ile ülkemizde arabuluculuk sürecine ilişkin önemli düzenlemeler getirilmiş, sorun yaşayan taraflara arabuluculuk kurumundan yararlanmada büyük imkânlar sağlanmışsa da bu kurum henüz arzu edilen işlevselliğe ulaşamamıştır. Bu düzenleme aslı itibariyle diğer düzenlemeler gibi arabuluculuğa başvuruyu zorunlu kılmayan teşvik edici bir düzenlemedir.

Yukarıdaki hukuki düzenlemeler yanında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti ile Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezleri danışmanlarının çalışmaları, gönüllülük esasına dayalı bir faaliyet olsa da özellikle aralarında sorun yaşayan eşlere uyuşmazlıkların çözümünde büyük destek sağlamaktadır.

6. İslam Aile Hakemliği ile Günümüz Aile Arabuluculuğunun Değerlendirilmesi

Nisâ Sûresi 35. Ayette temeli kurulan ve bir anlamda vahyi emirle uygulanması istenen aile hakemliği müessesesi, eşlerin özel hayatına müdahale olarak algılanacağı düşüncesiyle geçmişte yeteri kadar işleve sahip olamamışsa da bugünkü hukuk sistemindeki arabuluculukla kıyaslanamayacak ölçüde, yukarda örneklerde de görüldüğü üzere eşler arasındaki sorunların çözümüne önemli katkılar sağlamıştır.

Eşleri birleştirme hususunda hakemlik uygulamasının caiz olduğu konusunda mezhepler arasında ittifak olmakla birlikte, eşleri ayırma noktasında farklı görüşler olduğu yukarıda belirtilmişti. Hanefiler dışında çoğunluk, hakemlik uygulamasının eşleri ayırma konusunda da caiz olduğunu ifade etmişlerdir. İlk dört halife dönemindeki uygulamalar da bu doğrultuda olmuştur. Çünkü Hanefilerin hâkim görüşü olan yetkisiz hakemliğin bugünkü arabuluculuktan herhangi bir farkı olmayacaktır. Aslında hakemlik, hâkimlik ve arabuluculuk arası bir uygulama olup, hakemin bir hâkim kadar yetkisi olmasa da bir arabulucudan daha fazla yetkiye sahiptir. Hâlbuki Hanefilerin tanımladığı hakemlik, fazla etkiye sahip olmayan, bir nevi danışmanlık görevini icra eden bugünkü ihtiyarî arabuluculuk faaliyetinden başka bir şey değildir.

Zorunlu hakemlik bir açıdan tarafların iradesine müdahale gibi görünse de aile gibi önemli bir konuda hakemlerin ve tarafların işi ciddiye almaları için ihtiyarî değil, zorunlu hakemlik uygulaması tercih edilmelidir. Aile hakemliği uygulamasının İslam’ın ilk dönemlerinde sorunları çözmedeki başarısını bu zorunluluğa bağlamak pekâlâ mümkündür. Arabuluculuğu zorunlu olarak

uygulayan Avrupa ülkelerinde eşler arası sorunların çözümündeki başarı oranının, bu uygulamayı ihtiyarî olarak yapan ülkelerden daha yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü insanlar, sonuçta sorunların çözüleceği ihtimali olmasına rağmen tercihlerine bırakılan uygulamalara katılma noktasında tabiri caiz ise üşenmektedirler.

Bu açıdan Hanefîlerin de tercih ettiği ve bir anlamda bugünkü uygulama olan etkisiz ve de yetkisiz ihtiyarî arabuluculuk uygulaması yerine, mezheplerin çoğunluğunun görüşü olan, dünyadaki bazı ülkelerde de uygulanan zorunlu aile hakemliği veya aile arabuluculuğu tercih edilmeli, hukuki alt yapı buna uygun olarak düzenlenmelidir.

İslam aile hukukundaki aile hakemliği ile günümüz aile arabuluculuğunun benzerlik ve farklılıklarına bakıldığında ise hukuk sistemleri arasında kaynakları itibarıyla farklılıkların olması ne kadar doğalsa, temelini insan ilişkilerinin oluşturduğu tüm hukuk sistemlerinde benzer yönlerin olması da gayet doğaldır.

Bu konuda İslam hukuku ile günümüz modern hukuk sistemlerinin benzer yönleri olarak şu hususları ifade etmek mümkündür: Her iki hukuk sisteminde de hakemlerin/arabulucuların tayini mahkeme kararıyla olabileceği gibi, eşlerin kendileri de hakemleri/arabulucuları seçebilmektedir. Yine her iki hukuk sisteminde de sistemin temel işlevi, genelde eşler arası sorunları; özelde ise eşleri boşanma aşamasına getiren uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmaktır. Ayrıca her iki hukuk sisteminde eşlerin arabulucuları/hakemleri azil yetkileri veya hâkim tarafından tayin edilen arabulucuların/hakemlerin azlini hâkimden talep etme hakları vardır.

Her iki hukuk sisteminin farklı yönleri olarak ise şu hususları ifade etmek mümkündür: İslam hukukunda aile hakemliğinin kaynağı Kur'an'dır, yani kaynak ilahidir. Günümüz hukuk kurallarının kaynağı ise insan aklının ürünü olmaları nedeniyle beşeridir, insanidir. Kanun gücüyle yaptırıma dayalı bağlayıcılıkları vardır, ama uhrevi müeyyidesi de olan dine dayalı hukuk sistemlerine göre her zaman eksik bir tarafları olacağı gayet açıktır. Yine her iki hukuk sisteminde de esas hedef uyuşmazlıkların çözümü olsa da İslam hukukundaki hakemlik müessesesinin önceliği eşler arasında tekrar birleşmeyi sağlamaktır. Günümüz arabuluculuk sisteminin öncelikli amacı ise eşleri birleştirmek değil, boşanmayı sağlıklı bir şekilde neticelendirmek, varsa çocuklara olan etkisini en aza indirmektir.

Ayrıca İslam hukukuna özgü olan aile hakemliği uygulamasında hakemlerin öncelikle aile yakınlarından olması gerekir. Buna imkân yoksa komşu veya başka kişiler de hakem olabilir. Çoğunluğun görüşüne göre hakemin erkek olması esas olup, kadının hakemliği konusu tartışmalıdır. Günümüzde ise

arabuluculuk, mesleki belgeye sahip uzman kişilerce yapılmakta olup, erkek de kadın da arabulucu olabilmektedir. Yine İslam hukukundaki hakemlik müessesesi fıkıh mezheplerince ilke ve kuralları belirlenmiş, sistemli bir yapıya kavuşturulmuştur. Ancak Türk hukukunda eşler arası sorunların çözümünde sulha teşvikle ilgili kanuni düzenlemeler mevcut olmakla birlikte mevcut düzenlemeler aile arabuluculuğunun uygulanmasında yetersiz kalmaktadır. Özellikle aile arabuluculuğu özel uzmanlık alanı sayılmalı ve özgün hukuki düzenlemeler getirilmelidir.

Sonuç

Eşler arasındaki sorunlar zamana göre farklılık gösterse de esas odaklanması gereken nokta, toplumun temeli olan aile müessesesinin bir şekilde ayakta kalmasını sağlamaktır. Bunu sağlamanın yollarından birisi de aile hakemliğidir. Aile hakemliği sisteminin sağlıklı bir şekilde işletilmesi noktasında öncelikle ailenin korunması için herkes üzerine düşen görevi yapmalıdır. Aile hakemliği kurumunun önceden olduğu gibi günümüz sosyolojik şartları da göz önünde bulundurularak aile birlikteliğinin korunması için bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kanuni düzenlemelerin yeniden gözden geçirilerek eşlerin evlilik birlikteliğini sona erdirmeyi, yani boşanmayı bir çözüm yolu olarak görmelerinin engellenmesi gerekmektedir. Özellikle anlaşmazlık yaşıyan eşlere, varsa çocuklarına bir fırsat daha vermek ve aile birlikteliğinin devamını sağlamak için aile hakemliğinin devreye alınması önemli bir fırsat olacaktır. Aile hakemliği, sorun yaşıyan karı-kocanın bir araya gelip, yeniden konuşma imkanına kavuşmaları açısından önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Mahkemelerdeki süreçlerin aksine duygusallığın ağır bastığı ve sevginin hatırlandığı böylesi bir ortamda, karı koca arasındaki ihtilaflar, sorunlar ve çatışmalar büyük oranda çözüme kavuşmuş olacaktır. Bu sistemle sağlanan görüşme ortamı, kolay yürütülebilecek bir süreç olmasa da karı kocaya evliliklerini kurtarmaları noktasında önemli fırsatlar sunmaktadır.

Şu kadar var ki Türkiye'de aile hukuku alanında yeni oluşum aşamasında olan bu sistem ile Batı'da olduğu gibi boşama ve sonraki süreçlerin çatışma yaşanmadan aşılması değil, İslam aile hakemliği işlevi tercih edilerek, öncelikle eşlerin evlilik birliğinin devamını sağlama amacı güdülmelidir. Dolayısıyla tamamına yakını Müslüman olan Türkiye'de, İslam Dininin ve geleneklerin aileye verdiği önemden dolayı temel gaye, karı kocayı ayırmak değil, onları tekrar birleştirmek olmalıdır. Bundan dolayı arabuluculuk sistemine diğer arabulucuların yanında aile yakınlarının, bu alanla ilgili dini konularda destek verecek Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, İlahiyat Fakülteleri'nden uzman kişilerin dâhil edilmesi sürece olumlu anlamda büyük katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de de aile mahkemeleri tarafından bu usulün kullanılması ve anlaşmazlık yaşayan eşlerin öncelikle buraya yönlendirilmesine kanunen engel bir durum da bulunmamaktadır. Çünkü 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanunu’nun 7. Maddesinde belirtilen aile uyuşmazlıklarında destek alınacak uzmanlarla ilgili aynı kanunun 5. maddesinde destek alınacak uzmanların kimler olduğu açıklandıktan sonra “başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılır” ifadesiyle istenilen yeterliliklere ve niteliklere sahip olmaları şartıyla uzmanların herhangi bir meslek grubundan da olabileceğine imkân vermektedir. Aileden hakem seçilemediği durumlarda aile mahkemelerinde görevli psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı gibi uzmanların yanında, İslam aile hukuku uzmanı veya dini-manevi danışmanın da sürece dâhil edilmesinin eşler arası sorunların çözümüne katkı sağlayacağı açıkça ortadadır.

Türkiye’de diğer bazı alanlarda sorunların ve uyuşmazlıkların çözümünde uygulamaya konulan “alternatif uyuşmazlık çözüm” yöntemlerinin ailedeki eşler arasında da uygulanmaya başlaması büyük önem arz etmektedir. İlgilendiği alan açısından aile hakemliğine, bu saha ile ilgili yargı sisteminin bakmak zorunda olduğu bütün sorunları tek başına çözecek bir kurum olarak değil, diğer tedbirlerle beraber uygulanması gereken en önemli tedbirlerden biri olarak bakmak gerekmektedir. Hiç olmazsa bu sistem sayesinde sadece dava sayısı azaltılmış olmayacak, aynı zamanda birlikteliklerine devam etme kararı alan karı koca sayesinde ailelere ve dolayısıyla da toplumsal barışa büyük oranda katkıda bulunulmuş olacaktır.

İlk dönem İslam kaynaklarında “aile hakemliği” ismiyle yer almasa da Osmanlı’da “aile meclisi” olarak isimlendirilen aynı zamanda Osmanlı’nın son dönemlerinde ve hatta bazı İslam ülkelerinde günümüze kadar uygulanıp birçok yararı görülen aile hakemliği sisteminin, mahkemelerdeki boşama (tefrik) aşamasından önce, eşleri ve dolayısı ile aileyi koruma adına arabuluculuk görevini üstlenmesi, Nisâ Sûresi 35. ayetin bir anlamda emir niteliğindeki tavsiyesine uygun düşmektedir.

Hakem tayinini, şiddetli geçimsizlik halinde mahkemeye başvurunun ön şartı kabul edecek kanuni bir düzenleme ile yargı sistemine dâhil etmek de mümkündür. Bu şekilde yapılacak düzenleme ile aile mahkemelerinin işlevsiz kalacağı endişesi olmakla beraber, bu şekilde hem yargı sürecinin varlığı korunacak hem de arabuluculuk görevi yapacak hakem heyetinin eşler arasında sulhu sağlaması durumunda, mahkemelerin yükünün hafifletilmesi sağlanacaktır. Ayrıca aile hakemliği ile eşler arasında uzlaşma sağlanamasa bile, mahkemelerdeki boşamanın daha nizasız bir şekilde gerçekleşebilmesi için

bilirkişi olarak yargıya yardımcı olunması da mümkündür. Hakemlik uygulaması sonucu varılan kararların onaylanması aşamasında son karar yargı mercilerine ait olacağından aile hakemliği dâhil tüm işlemler hukuki mevzuat çerçevesinde yürütülmüş olacaktır.

Günümüzde ticaretten iř ve hizmet sektörlerine kadar birçok alanda arabuluculuk-hakemlik müessesesi uygulanıyorken, sağlıklı bir toplumun temeli olan ve bu açıdan, bahsedilen alanlarla kıyas edilemeyecek kadar hassas bir konumda olan ailenin devamını sağlamada önemli bir işleve sahip olabilecek bu müesseseye aile hayatındaki sorunların çözümünde yer vermemek hem ailenin hem de dolayısı ile toplumun selameti açısından büyük bir eksiklik olacaktır.

Yazar Katkıları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması | Design of Study: AK (%50), SY (%50)

Veri Toplanması | Data Acquisition: AK (%50), SY (%50)

Veri Analizi | Data Analysis: AK (%50), SY (%50)

Makalenin Yazımı | Writing up: AK (%50), SY (%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: AK (%50), SY (%50)

Finansman/ Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. |
The authors declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. | The authors have no conflict
of interest to declare.

Kaynakça

Akkaya, Tolga. "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hâkimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci (Aile) Danışmanlığı", *Ankara Barosu Dergisi*, (Ankara: 2014/ 4).

Aktan, Hamza. "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 14 (Ankara: Eylül-Aralık 2002).

Algül, Ayşe Betül-Habergetiren, Ömer Faruk. "Hz. Peygamber Dönemi Mehir Miktarları ve Günümüzdeki Karşılıkları", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 6, Sayı.12 (Denizli-Pamukkale: Güz 2019).

Avcı, Mustafa. "Osmanlıda Aile Arabuluculuğu", *Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu* (Ankara: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2019)

Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

Balcı, Muharrem. *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*. İstanbul: Danışman Yayınları, 1999.

Bardakoğlu, Ali. "İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri", *Kadın ve Aile Sempozyumu* (Konya: Mehir Vakfı, 1998).

Bayar, Mesut. "İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: V (Nisân 2011).

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fihriyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1986.

Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-buhârî*. 6 C. Beyrut-Şam: Dar İbn Kesir, 5. bs., 1993.

Cessâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Razi. *Ahkamu'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l Arabî, 1993.

Erdoğan, Suat. "İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Kasım 2017), 45-57.

Gürdal, Ayşe. *İslâm Aile Hukuku Açısından İhtilâfların Çözümünde Tahkîm Yöntemi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 5 C. İstanbul: ÇağrıYay., 1992.

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Turkey Journal of Theological Studies

[TIAD]

ISSN: 2602-3067

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 C. Tunus: Dâru Sühnûn, 1997.

İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bâri bi-şerhi sahîhi'l-buhârî*, 17 cilt. Riyad: Dâr-u tayyibe, 2005.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*. 15 C. Riyad: Dâru Âlemü'l-kütüb, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. tahkik Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, Mısır, 1972.

İbn Manzur, Ebu Fadl Celaluddin Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-Arab* Beyrut: Lisanü'l Arab, 1997.

İbn Rüşd, Ebu Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut, 1995.

İsfehânî, Huseyn b. Muhammed Ragıb. *el-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylani. Kahire: Şeriketu ve Matabaatu Mustafa el-Bani, 1961.

İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi, Beşiktaş Mahkemesi, Sicil numarası 1, sıra numarası 3.

Heyet (Karaman, Hayreddin vd.) *Kur'an Yolu*. 5 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.

Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi'ş-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs, 1406/1986.

Kaşdibi, Ahmet. *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2022.

Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2. Basım 2014.

Mevdûdî, Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

en-Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref. *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttekîn*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1970.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

Sâbûnî, Abdurrahman. *Medâ hürriyeti'z-zeuceyn fi't-talâk*, 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, 2. Basım, 1968.

Şen, Yusuf. "İslam Hukukunda Arabuluculuk", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22 (2012/2).

Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b.Hatîb. *Muğni'l-Muhtac*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1999.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 C. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975.

Uygur, Muteber Gülsefa. *İslam Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

Yaşa, Uğur-Yücer, Hür Mahmut. "Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğunun Gerekliliği", *Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Sempozyumu* (Ankara: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 29-30 Nisân 2019).

Yazar, Eşref. *İslâm Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşûz)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007).

Yazıcı, Abdurrahman. "Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri", *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 62, (Şubat 2015)

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dînî Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

Yılmaz, Sinan. *Türkiye'de Ailenin Dönüşümü*. Ankara: Divan Kitap, 1. bs., 2012.

Yiğitoğlu, Mustafa, Yiğitoğlu. Merve, "Haklar ve Sorumluluklar Bağlamında Hz. Peygamber'in Aile Düzeninin İnşasında Hüsn-i Muamele" *II. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi* (Balıkesir: 04-06 Ekim 2019). 936-943

Zebidî, Muhibbuddin Ebu Feyz es-Seyyid Murteza. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*. Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, 1975.

Zeydan, Abdülkerim. *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Mer'eti'l-Müslime*. Beyrut, 1993.

